

Предраг КАПОР

Факултет друштвених наука
Београд, Србија

КОНТАКТ: predrag.kapor@fdn.edu.rs

УДК:
341.384(497.1)"1939/1945"
341.384(497.1)"1914/1918"

Врста рада:
ОРИГИНАЛНИ НАУЧНИ РАД

Примљен: 2. 11. 2022. ✓
Прихваћен: 20. 11. 2022. ✓

НЕМАЧКЕ РАТНЕ РЕПАРАЦИЈЕ У ШИРЕМ КОНТЕКСТУ

Апстракт: У последње време актуелизовало се питање ратних репарација од Немачке које су поставиле прво Грчка (2011), затим и Пољска (2022), али и одштете Немачке жртвама жртвама њене геноцидне колонијалне владавине у Африци (Намибија). Истовремено се помињу и могући захтеви за накнаду ратне штете од Србије/СР Југославије због догађаја на југословенским просторима деведесетих година прошлог века, али и нашег захтева за накнаду наше штете од агресије НАТО-а 1999. Са тог аспекта добро је упознати се са праксом уређења области ратних репарација, која је најбогатија када су у питању ратне репарације од Немачке после два светска рата.

Немачка после оба рата је своје обавезе по репарацијама измирила само у мањој мери, користећи благонаклони става главних западних сила победница (САД, Велика Британија и Француска) које су желеле што пре да је опораве и стабилизују како би им била савезник против „бољшевичке опасности” и СС-СР-а, које су јој чак пружиле значајну финансијску подршку. Због тога су и жртвовани интереси малих земаља, међу којима је била Србија (Југославија). По уједињењу 1990. Немачка је успела да искористи повољну политичку климу и да избегне закључење мировног уговора који би дефинитивно регулисао питање репарација након Другог светског рата. При томе су послератни билатерални југословенско – немачки преговори, из недовољно јасних разлога, врло лоше вођени са југословенске стране, тако да је Немачка ово питање „затворила”, бар формално, одобравањем кредита (помоћи у капиталу) југословенској држави, али не и давањем обештећења физичким и правним лицима, осим у симболичном износу у одређеним случајевима.

Проблематика немачких ратних репарација је код нас обрађивана углавном прилично једнострано, не сагледавајући шири контекст, па се овим радом указује на неке додатне аспекте, који би требали да допринесу стварању свеобухватније представе.

Кључне речи: РЕПАРАЦИЈЕ, НЕМАЧКА, ПРВИ СВЕТСКИ РАТ, ДРУГИ СВЕТСКИ РАТ, СРБИЈА, ЈУГОСЛАВИЈА.

Увод

Немачка (Други и Трећи рајх) је у XX веку изгубила два светска рата. Претрпела је велике људске, материјалне и територијалне губитке, али је и многим земљама, поготово у Европи, нанела још веће људске губитке и материјалну штету, за коју је била обавезана да исплати репарације и то после Првог светског рата на бази мировног уговора из 1919. а после Другог светског рата по основу одлука савезничких сила о њихових комисија.

И поред свега тога Савезна Република Немачка (СРН) је сада политички и економски водећа земља у Европи и четврта привреда света. Како се ово често спомињано «немачко привредно чудо» реализовало? Део одговора лежи у томе што Немачка само делимично измирила своје репарационе уговорне обавезе након Првог светског рата, а још мања оне након Другог светског рата, те да је, са друге стране, добила издашно умањење својих обавеза (Јанговим планом из 1924. и Дозовим планом из 1929. као и Лондонским уговором о спољним дуговима Немачке из 1953.) и издашну страну финансијску помоћ после оба рата са Запада. Све јој је то уз мобилизацију унутрашњих производних и друштвених фактора, омогућило успешан опоравак и напредак. Са друге стране, мале европске земље, поготову оне на истоку и југоистоку Европе, биле су углавном принуђене да се ослоне на сопствене снаге у привредном опоравку.

Поставља се питање да ли би овај напредак био могућ, и у којој мери, да је Немачка морала да испуни све своје обавезе по ратним репарацијама. Одговор није једноставан, али би измиривање обавеза извесно умањило акумулативну способност Немачке, утицало на домаће инвестиције, јачање индустрије и извоза, стабилизововање девизног курс и инфлације, тако да би опоравак вероватно био знатно спорији и мањи, а тиме и улога и значај Немачке у данашњој Европи.

Могло би се рећи да велике силе, чак и када су у рату поражене од других великих сила уживају углавном преференцијални третман у накнади ратне штете, пошто ове велике силе (победнице и поражене) нађу разне начине да се то превазиђе, водећи рачуна о ономе што сматрају да је заједнички интерес, а врло често на штету малих држава које нису у могућности да адекватно заштите своје интересе.

Са друге стране, генерално се може уочити и појава да бивше колонијалне силе које су вековима експлоатисали своје колоније, нису након стицања

њихове независности биле претерано вољне да им врате отета добра или део неправедно узетог богатства, па чак и да их бар делимично компензирају за почињене људске жртве. Помоћ за развој је по стицању независности ових земаља често дељена селективно са циљем да се ојачају позиције некадашњих метропола у бившим колонијама.

Случај Немачке је посебно интересантан пошто је после Француско-Пруског рата (1870 – 71) Француска морала да плати Немачкој која се под вођством Пруске ујединила 1871. у целости одштету од 5 милијарди златних франака, која је била двоструко већа од стварних трошкова рата Пруске, и значајно је допринела немачком привредном развоју (Gomes, 2010: 6)

Појам репарација

У правој терминологији под појмом ратних репарација се најчешће подразумева материјално обештећење које побеђена држава плаћа држави победници за евидентно причињену материјалну штету, а на основу претходно потписаних споразума и мировних уговора (Kršev, 2011: 9-17). Разлози за наплату ратних репарација се налазе у жељи да се материјално казни губитник и да се стварно наплати ратна штета, али и да се оствари бољи економски и друштвено – политичким положај победника, као и да се пребаце сопствени трошкови рата на побеђеног и на тај начин умањи његов привредни потенцијал. Правне норме које регулишу ову проблематику садржане су у Хашкој конвенцији о законима и обичајима рата на копну, потписаној 18.10.1907. која је ступила на снагу 26.1.1910.

У овом документу истакнуто је начело одговорности државе (а не појединца) за сва дела која су у супротности са међународним ратним правом (злочини против човечности, геноцид и др.). Принцип колективне одговорност је био недељив и није разликовао зарађене стране према активној (агресорској), односно пасивној (одбрамбеној) улози. Ово начело је важило до Потсдамске конференције 1945. када је колективну одговорност заменио принцип појединачне (личне) одговорности.

Репарације се према међународним ратним обичајима плаћају после завршетка рата и уређују се, по правилу, мировним уговором (Јовановић, 2003: 57). После Другог светског рата није закључен међународни мировни уговор, јер се савезници нису слагали око више питања преосталих из рата. Међутим, нигде није стриктно наведено да се репарације морају плаћати само на основу мировног уговора. Њихова обавезност произилази из супстанце одговорности држава за њене деликте, а мировни уговор је, најчешће, само форма у којој се уређује конкретно питање репарација.

Једна држава одговара за штету коју су претрпеле друге државе, њихова правна лица и држављани, кад њени органи не испуне неку међународну

обавезу, односно када учине неку повреду међународног права или међународни деликт.

„Деликт, дакле, представља правни основ репарација” (Аврамов, 1978: 419).

Пре Првог светског рата, сам рат није био забрањен. Свака држава могла је да ступи у рат против друге државе, уз поштовање одређених ратних правила (постојање повода рата, ултиматум, објава рата и поштовање међународног ратног права). После Првог светског рата, сам рат је био забрањен Бриан-Келоговим (Briand-Kellog) пактом из 1928. који је склопљен између 14 држава (Немачка, В. Британија, САД, Француска, и др.), али су му могле приступити и друге државе, тако да му је 1929. године приступила и Краљевина Југославија, мада круг држава није био велики.

У принципу, ратна штета се може надокнадити у облику реституције, односно повраћаја одузете имовине, или плаћањем у новцу, другој имовини или имовинским правима износа штете до којег је дошло због уништења или оштећења имовине друге државе, или изгубљене користи. Нематеријална штета се може накнадити плаћањем одређеног новчаног износа на име статисфакције. После Првог светског рата појам ратне штете замењена је појмом репарације. Према класичној школи међународног права, репарација је новчана обавеза коју победник има право да захтева од побеђеног за претрпљену штету (Аврамов, 1978: 418). Репарација обухвата накнаду штете коју је претрпела држава и њена физичка и правна лица.

Ратне репарације, у принципу, не би требало мешати са ратним контрибуцијама (кодификованим Хашким конвенцијама из 1899. и 1907.) које се наплаћују за време трајања ратних операција ради обезбеђивања потреба победничке војске (углавном у материјалним добрима, а ређе у новцу), док се репарације плаћају после завршетка рата на основу уговора о миру (Дугалић, 2004: 113-138)

Како је утврдио нирнбершки Међународни војни суд у својој пресуди нацистичким ратним злочинцима, нацистичка Немачка је отпочињањем агресивног рата, којим је изазвала Други светски рат, извршила повреду важећег међународног права (Аврамов, 1978: 418). Она је тиме погазила своју обавезу из Бриан – Келоговог пакта којим се свечано одрекла рата као средства међународне политике. Према томе, Немачка је самим актом агресије којим је изазвала Други светски рат према свим земљама које су биле у рату са њом извршила међународни деликт, из којег за њу настаје обавеза, на основу међународног права, да накнади све губитке и штете које су савезничке земље претрпеле у том рату.

Основни принципи савезничке репарационе политике према Немачкој, као и начин плаћања договорени су између три савезничке силе на Кримској конференцији, а разрађени Потсдамским споразумом о репарацијама (из 1945.). Ти принципи се углавном могу свести на следеће: (1) Немачка ће морати у највећој могућој мери да надокнади губитке и патње које је проузроковала ује-

дињеним народима; (2) потраживања СССР-а и Пољске из основа репарација наплатиће се одузимањем дела немачког националног богатства у окупираној зони Немачке под управом СССР-а, као и запленом немачких актива у Бугарској, Мађарској, Румунији, источној Аустрији и Финској; (3) потраживања свих осталих земаља (међу којима је и Југославија), по основу репарација треба да се намире одузимањем дела немачког националног богатства у западним окупационим зонама и из немачких актива и власништва у другим земљама; (4) да се у року од 6 месеци одреди обим опреме у западним окупационим зонама који ће бити одузет за репарације, а одузимање немачке капиталне опреме изврши у даљем року од 2 године (Јаковљевић, 2016: 257-271).

Договорени принципи су усмерени на то да се одузимањем капиталне опреме наплате репарације, а у првом реду да се уништи немачка ратна индустрија, с тим да се не угрози немачка економија која ће бити у стању да обезбеди просечан животни стандард немачком народу без помоћи са стране, на чему су инсистирале западне силе.

Париска конференција о репарацијама 18 држава које су имале да наплате своје репарационе захтеве у западним окупационим зонама резултирала је Споразумом о репарацијама од 24.1.1946. Редукција репарационе масе од стране савезничких окупационих власти дошла је као израз политике западних земаља да се сачува економска снага Немачке и да се она као партнер западног блока укључи у Маршалов план за обнову Европе, како је у то време диктирала атмосфера хладног рата и блоковска подела света. Наиме, репарациона политика је играла врло значајну улогу у даљем економском и политичком развоју Западне Немачке (СРН) после рата. Захваљујући благонаклоности западних савезника према СРН, они су питање ратних репарација суспендовали до решавања укупних отворених питања из рата, тј. до закључења мировног уговора, а до кога никада није дошло (Јовановић, 2003: 17).

Питање конкретних ратних репарација Немачке из методолошких разлога, али и лакшег сналажења, требало би рашчланити на репарације из Првог светског рата и Другог светског рата.

Немачке репарације из Првог светског рата

Према Версајском мировном уговору из 1919. (члан 231.) Немачка је прихватила кривицу Немачке и њених савезница за изазивање свих губитака и штета, којима су биле изложене земље Савезнице (главне савезнице: САД, В.Британија, Италија и Јапан) и придружене силе (међу којима је била и СХС) и њихови држављани, као последицу рата који им је наметнут агресијом Немачке и њених савезница (*Treaty of Peace with Germany/Treaty of Versailles, 1919*). Уговором је предвиђено формирање Комисије за репарације која ће периодично разматрати ресурсе и капаците Немачке у вези отплате. Да би се омогућило да се

обнови економски и индустријски живот у Немачкој, Немачка ће плаћати своје обавезе у ратама и на начин (било у злату, робама, добрима, бродовима, хартијама од вредности или на други начин) који Репарациона комисија утврди, и то током 1919., 1920. и прва 4 месеца 1921., у еквиваленту од 20.000.000.000 златних марака (из ове суме, требали су прво да се намире издаци за окупационе снаге, сходно споразуму о прекиду непријатељстава од 1.11.1918.).

Немачка се затим обавезује да емитује обвезнице на доносиоца у износу од 20 милијарди златних марака, без камате, које ће бити плативе не касније од 1.5.1921. као и да емитује даљих 40 милијарди златних марака вредних обвезница на доносиоца (уз камату од 2% и 5% годишње у зависности од рока).

Укупна потраживања савезника пријављена Репарационој комисији била су чак 269 милијарди златних марака (Wehler, 2003: 250; Момбауер, 2013: 48). Према споразуму из Париза (24.1.1921.) крајем априла 1921. Репарациона комисија обавестила је Немачку да ће на име ратне штете морати да исплати савезничким силама 132 милијарде златних марака (или приближно 31,4 милијарде долара по курсу 1 амерички долар = 4,2 марке), што је било више него два пута веће од тадашњег немачког националног дохотка (Камерон и Нил, 2011: 527). Овде треба напоменути да је од 132 милијарде златних марака Немачка као главни дужник требало да исплати 126,3 милијарде (негде се помиње и 120 милијарди), док се остатак (од 5,7 милијарди) односио на Аустрију, Мађарску, Бугарску, као и на државне сукцесоре бивше Двојне монархије.

С тим у вези, Џон Мајнард Кејнз (*John Maynard Keynes*) познати британски економиста процењивао је штету савезника на 10,6 милијарди долара, а сума коју би Немачка могла да плати на око 10 милијарди долара и дао је предлог да се ратни дугови између савезника (и придружених држава) опросте (Кејнз, 2015: 92, 107-108, 111 и 134). Ови предлози тада нису прихваћени, мада се испоставило да је Кејнз био у праву.

Немачки дуг према Лондонском плану отплате од 5.5.1921. имао је 3 транше (А, Б, Ц). Транше А и Б су биле процена стварних могућности Немачке да плати репарације. Транша А је била 12 милијарди златних марака, а транша Б је била 38 милијарди златних марака (Marks, 1978: 231-255). Стога су транше А и Б представљале укупну обавезу Немачке у номиналној вредности од 50 милијарди златних марака. При томе је транша А од 12 милијарди златних марака, практично, представљала разлику између привремене обавезе плаћања од 20 милијарди од које је плаћено 8 милијарди, па је тако разлика била 12 милијарди златних марака. Наиме, Версајски мировни уговор прецизирао је да Немачка треба да плати (изврши међуплаћање) од 20 милијарди златних марака до 1.5.1921. (датума када је Репарациона комисија треба да тачно утврди укупне обавезе Немачке), али уместо тога она је платила мање од 8 милијарди златних марака (тачније 7.595 милиона златних марака).

Репарационе обавезе по траншама А и Б од 50 милијарди златних марака представљале су својеврсну процену стварних могућности Немачке за

плаћање репарација, док је трећа транша (транша Ц) у виду обвезница на 82 милијарде златних марака била емитована када се измире (старије обавезе) по траншама А и Б, и то ако Немачка буде имала довољно капацитета да их отплати (Schuker, 1988: 16).

Међутим, Немачка није могла да сервисира своје репарационе обавезе према Лондонском плану отплате по траншама А и Б. Због тога је 9.4.1924. презентиран нови план отплате од стране међународна комисија стручњака којом је руководио амерички банкар Чарлс Доз (*Charles Gates Daws*) тзв. Дозов план, који су савезници прихватили (Јовановић-Гавриловић, 2004: 177-178; Wehler, 2003: 247). План је предвиђао плаћање репарација зависно од могућности Немачке да одговара обавезама, без утврђивања рока за коначну исплату, с тим да је Немачка требало да има уравнотежен буџет, активан платни биланс и стабилну валуту. Укупна плаћања немачких репарација према Дозовом плану у периоду 1.9.1924. до 17.5.1930 била су 7.992.994.448,93 златних марака (Дугалић, 2004: 113-138).

Регулисање дуга по репарацијама на бази Дозовог плана омогућило је Немачкој приступ међународном тржишту капитала, пре свега оном у САД (рачуна се да је од 1924 до 1929. Немачка укупно позјамила око 5 милијарди долара), тако да су обавезе по репарацијама следећих неколико година финансиране (рефинансиране) на бази новог задужења у иностранству (Сретеновић, 2009: 223-243). Међутим, са светском економском кризом појавиле су се тешкоће у отплати и Немачка је затражила ново регулисање дуга по репарацијама

Новим отплатним планом тзв. Јанговим планом, који је 1929. израдила комисија на челу са тадашњим председником „General Electric” – а Овеном Јангом (*Owen D. Young*), укупне обавезе по репарацијама су смањене на 113 милијарди златних марака (иако је национални доходак Немачке у међувремену порастао 1928. на 71 милијарду златних марака), уз варијабилне годишње рате између 1,6 милијарди и 2,5 милијарде марака и период отплате од 1930. до 1989. (Wehler, 2003: 251-253). Надзор над отплатом репарација преузела је Банка за међународна поравнања (БИС) из Базела.

Јангов план је донео једну значајну новину у плаћању репарација пошто је практично њиме укинута строга немачка обавеза плаћања репрација која је проистицала из Версајског мировног уговора (и накнадних докумената и планова) и сада је извршавање обавеза Немачке по репарацијама зависило практично од њене „добре воље” (Дугалић, 2004: 113-138). Наиме, државни дуг од 132 (126,3) милијарде златних марака на основу Версајског мировног уговора, претворен је у приватноправни дуг од 33 милијарде („папирних”) марака.

Међутим, ни по овом новом плану, због ширења светске економске кризе, Немачка није измиривала своје обавезе, али то су престале да чине и неке друге земље. Тада су САД предложиле је једногодишњи мораторијум на сва међународна дуговања. Тако је по питању немачких репарационих дугова одржана је конференција у Лозани у јуну-јулу 1932., где је закључено да би Немачка,

по ратификацији конвенције, требало да плати још само паушални износ од 3 милијарде златних марака (и то путем обвезница, уз 5 % камате, депонованих код БИС-а који би их продао на отвореном тржишту после 3 године по цени која не би могла да буде мања од 90% номиналног износа), док би остатак дуга по репарацијама био отписан (мада има тумачења да је био само одложен на неодређено време), а обавезе по Јанговом плану укинуте (Marks, 1978: 231-255; Gomes, 2010: 211).

Али, ова конвенција (потписана 9.7.1932.) никада није ратификована, пошто су се главне земље примаоци репарација (Британија, Француска, Белгија и Италија) сагласиле да то не ураде док им САД не опросте њихове ратне дугове, на шта САД нису пристале (при томе, амерички Конгрес је одбио да ратификује ову конвенцију децембра 1932.). Тако је конференција у Лозани била мртво слово на папиру. Репарације Немачкој нису никада биле формално опроштене, већ су остале нерегулисане (до Лондонског споразума о немачким дуговима 1953.), а Немачка је престала да врши плаћања по овом основу. Наиме, када је Хитлер дошао на власт у јануару 1933. није више било плаћања репарација, ни у роби ни у новцу, да би Немачка 14.6.1934. званично објавила мораторијум на трансфер отплата по свим средњорочним и дугорочним дуговима.

Крајњи ефекат немачког неплаћања репарација био је трансфер финансијског терета на победника. Савезници (пре свега Француска и Белгија) су морали да плате сопствену обнову и трошкове рата (као и пензије ратних ветерана и удовица), али и међусобне ратне дугове. На крају су победници платили рачун, што је довело до релативног јачања Немачке у односу на њене суседе. Немачка је оно што је платила од репарација углавном исплатила из нових страних кредита, а не из домаћих извора, што је довело до раста њеног спољног дуга.

Генерално, победничке силе савезнице су постепено лабавиле обавезе из Версајског уговора настојећи да Немачку финансијски и политички вежу што више за Запад. Анализе показују да је нето ток капитала ишао према Немачкој која је уствари „извукла“ репарације од Савезника, а у највећој мери од САД, јер су главне земље победнице допустиле Немачкој да код њих користи кредите ради плаћања репарација, па су доспеле у парадоксалну ситуацију: саме су финансирале репарације које су примале, а Немачка је примила два пута више материјалних вредности кроз кредите и различите облике помоћи него што је платила кроз репарације (Дугалић, 2004: 113-138).

Све у свему, на бази упоређивања више извора може се констатовати да је Немачка за репарације по основу Првог светског рата и Версајског мировног уговора из 1919. (као и Лондонског, Дозовог и Јанговог плана отплате) до избијања Другог светског рата, у зависности од извора, исплатила између 20 и 21,5 милијарди златних марака (Маркс, 1978: 231-255; Gomes 2010: 212; Момбауер, 2013: 66; Јовановић, 2003: 66).

Немачке репарације из Другог светског рата

Пред крај Другог светског рата када је већ било јасно питање победника, савезници су покренули је питање будућих немачких репарација. На Кримској конференцији (4. – 11.2.1944.) на којој су учествовали представници САД, В. Британије и Совјетског Савеза, усвојен је Протокол којим су прецизирани основни принципи за обрачун и наплату репарација (Дугалић, 2004: 113-138). У Протоколу се, између осталог, каже:

„Немачка мора надокнадити у природи губитке које је нанела савезничким нацијама у току рата. Репарације имају да приме у првом реду оне државе које су носиле главни терет рата, претрпеле најтеже губитке и организовале победу над непријатељем”.

Репарације у природи имају се наплатити на следећа три начина: (1) у року од 2 године од капитулације Немачке одузимањем од националног богатства Немачке са саме њене територије и ван ње (уређаји, машине, бродови, возни парк, немачке инвестиције у иностранству...), а у циљу уништења ратног потенцијала Немачке; (2) годишњим испорукама робе из текуће производње (за време које ће се накнадно одредити); (3) употребом немачке радне снаге.

Преговори између савезника у вези немачких репарација настављени су по завршетку рата у Потсдаму (јул – август) 1945. Потсдамским споразумом је, између осталог, утврђено:

(1) Репарациони захтеви СССР-а имају бити задовољени одношењем из зоне Немачке која је окупирана од стране СССР-а и из одговарајуће немачке имовине у иностранству (у Бугарској, Финској, Мађарској, Румунији и источној Аустрији);

(2) СССР преузима на себе да из свог дела репарација задовољи репарационе захтеве Пољске;

(3) Поред репарација које ће узети из своје окупационе зоне СССР ће добити из западних зона накнаду (у одређеним процентима) у индустријским постројењима;

(4) Репарациони захтеви САД, В. Британије и осталих земаља које имају право на репарације биће задовољени из западних зона Немачке и одговарајуће немачке имовине у иностранству (Дугалић, 2004: 113-138, Живковић, 2016: 112-128).

На основу одлука из Потсдама заказана је конференција у Паризу (одржана од 9.11. до 21.12.1945.) ради израде програма наплате репарација од Западне Немачке (тада 3 окупационе зоне западних савезника), на којој је учествовало 18 земаља које су имале право на репарације (Дугалић, 2004: 113-138; Михаиловић и Петровић, 1998: 70-71; *Final Act of Paris Conference on Reparations with annex*, 1946: 1-18)

Све земље учеснице ове конференције су поднеле извештаје о људским жртвама и материјалним разарањима на основу кога је направљен преглед штете коју је Немачка направила. Према овим извештајима директна штета настала акцијама непријатељских држава, уништавањем и пљачком износила је укупно 53,4 милијарде долара (у доларима из 1938.). По земљама била је следећа: Француска 21.143 милиона долара, Југославија 9.145 милиона долара, Велика Британија 6.383 милиона долара, Холандија 4.472 милиона долара, Чехословачка 4.202 милиона долара, Грчка 2.545 милиона долара, Белгија 2.273 милиона долара, САД 1.260 милиона долара, Норвешка 1.260 милиона долара и остале земље (Албанија, Луксембург, Канада, Данска, Индија, Египат, Н.Зеланд, Аустралија и Ј.Африка) 679 милиона долара.

Поред тога, код репарација је требало имати у виду и трошкове окупације (настале експлоатацијом освојених територија и одржавањем окупационе војске), који су износили (не рачунајући СССР и Пољску) око 25 милијарди долара и опет су били највећи у случају Француске у износу од 10.847 милиона долара, а затим следе Чехословачка са 4.046 милиона долара, Холандија са 3.500 милиона долара, Белгија са 3.157 милиона долара, Норвешка са 1.530 милиона долара, Данска са 899 милиона долара, Грчка 857 милиона долара, Луксембург са 294 милиона долара и Југославија са свега 47 милиона долара.

Иако мировни уговор са Немачком није био потписан, на Париској конференцији је одлучено (по диктату западних сила победница) да све заинтересоване земље прихвате договорени начин решавања потраживања од Немачке и квоте за расподелу, мада није био утврђен ни укупан износ нити облик немачких репарација, па ни и рок отплате (Дугалић, 2004: 113-138; Живковић, 2016: 112-128). Треба имати у виду да све земље учеснице конференције нису једнако осетиле рат и његово разорно дејство, па им ни интереси за репарације нису били исти. Поред тога, својеврстан парадокс је што се приступило расподели репарација иако мировни уговор са Немачком није био потписан, што је касније Немачкој (од 1990.) послужило као формално-правни изговор да избегне надокнаду штете коју је причинила за време рата.

Главни интерес великих западних сила (САД, В. Британије и Француске) тада је био да се сачува и ојача Немачка као заштита од „комунистичке опасности“ у Европи, а не правична утврђивање, наплата и расподела репарација. Како се више спуштала „Гвоздена завеса“, промовисала Труманова доктрина и Маршалов план, размимоилажења међу бившим ратним савезницима на Западу у Истоку била су све већа, а у Западној Немачкој је јачала кампања против демонтажа постројења и плаћања репарација.

У вези са тим, западне окупационе силе су тзв. Споразумом из Петерсберга (22.11.1949.) одлучиле да вредна постројења хемијске и челичне индустрије (фабрике у саставу концерна Круп, Тисен, Бајер, И. Г. Фарбен..., као и сва постројења у западном Берлину) предвиђена за репарације не буду демонтирана и предата ИАРА, већ да остану у СРН, и тако знатно умањиле репараци-

они масу и оштетиле друге земље које су требало да добију репарације што приближније штети (*The Petersberg Agreement, November 22, 1949; Ruhm von Oppen, 1955: 439-442*).

Сви извори репарација су подељени у две категорије и то „А” коју су чинили немачки пласмани у иностранству, текућа производња, заплењени материјал и монетарно и немонетарно злату, док су у категорији „Б” улазили индустријска постројења и уређаји, опрема и бродови. Свака од заинтересованих земаља добила је своју квоту у оквиру ових категорија. Тако је В. Британија добила квоту од 28,00% из категорије „А” и 27,80 из категорије „Б”, САД су добиле 28,00% из категорије „А” и 11,80% из категорије «Б», Француска је добила 16,00% из категорије „А” и 22,80% из категорије „Б”, док је, на пример, Југославија добила 6,60% из категорије „А” и 9,60% из категорије „Б”, а Грчка 2,70% из категорије „А” и 4,35% из категорије „Б” (Дугалић, 2004: 113-138; Живковић, 2016: 112-128; *Agreement: Reparation from Germany, establishment of Inter – Allied Reparation Agency, and restitution of monetary gold, 1946: 5-19*).

Укупан износ утврђен од стране Међусавезничке репарационе агенције (ИАРА) за исплату репарација који су требале да поделе све земље савезници био је врло мали у поређењу са износом стварне штете (која је само у Европи, не рачунајући СССР и Пољску, била око 326 милијарди долара), и утврђен је у износу од 520.376.787 долара (по курсу из 1938), али чак ни она није у целости исплаћена, пошто је исплаћено 509.057.451 долара (321 467.296 из категорије „А” и 187.590.154 долара из категорије „Б”) (Дугалић, 2004: 113-138). Тако је, на пример, Југославија добила из категорије „А” 7.891.864 долара, а према додељеној квоти требало је да добије 21.216.841 долар (док је, са друге стране, Данска према додељеној квоти из категорије „А” требало да добије 803.668 долара, а добила је 21.608.676 долара, или Холандија која је требало да добије из категорије „А” 12.537.225 долара, а добила је 32.029.656 долара), док је из категорије „Б” добила 28.043.810 долара. По исплати репарација ИАРА је завршила рад и ликвидирана је 1959.

Лондонски споразум из 1953. о немачким спољним дуговима

У завршном документу Париске конференције из 1945. наглашено је да плаћање репарација не ослобађа Немачку предратних дугова. Питање спољног дуга Немачке – СРН (укључујући и репарације) после Другог светског рата решено је тзв. Лондонским споразумом из 1953. (споразум је по ратификовању ступио на снагу 16.9.1953.) који је био свеобухватан, јер је укључивао готово све јавне и приватне дугове Немачке пре и после рата (Kaiser, 2013; *Agreement on German external debt, with annexes and subsidiary agreements, 1953*). Влада Западне Немачке (СРН) је у принципу преузела екстерне обавезе немачког Рајха,

што је било израз става да НДР правно не постоји. Највећи део спољног дуга су чиниле обавезе по репарацијама из Првог светског рата, а у мањој мери дуг из ере нацизма (1933 – 1945).

Укупан спољни дуг од пре Другог светског рата био је 13,5 милијарди немачких марака (ДМ) и то 7,7 милијарди ДМ по обвезницама према Дозовом и Јанговом плану и 5,8 милијарди ДМ дуга других јавних и приватних дужника (Kaiser, 2013). Зајмови који су добјени после Другог светског рата од западних савезника били су 16,2 милијарде ДМ (ту су била укључена и средства добијена по Маршаловом плану), тако да је споразумом о регулисању дуга било обухваћен укупан дуг вредан 29,7 милијарди ДМ. Дугови од пре Другог светског рата су смањени (отписани) са 13,5 милијарди ДМ на 7,5 милијарди ДМ, а дугови од после рата су смањени са 16,2 милијарде ДМ на нешто мање од 7 милијарди ДМ (неплаћена камата је смањена за једну трећину и капитализована).

Преостали дуг износио је 14,45 милијарди ДМ, с тим да је договорено да се на 2,5 милијарди ДМ дуга (главница) не плаћа камата, на 5,5 милијарди ДМ каматна стопа је била 2,5%, а на преосталих 6,3 милијарде ДМ била је између 4,5% и 5%. Грејс период за отплату предвиђен је у периоду од 1953. до 1957. (4 године), с тим да је од 1957. требало је да се почне са отплатом суме од 567,2 милиона ДМ, а од 1958. са фиксном отплатом од 765 милиона ДМ.

Лондонским споразум одложио је разматрање

„свих из Другог светског рата проистеклих потраживања држава које су биле у рату са Немачком или им је територија била окупирана од Немачке, као и потраживања њихових држављана према бившем Рајху и његовим установама или лицима која су дејствовала по налогу Рајха, а под овим се подразумевају трошкови немачке окупације, затечена клириншка потраживања из времена окупације, као и потраживања од кредитних каса Рајха” (Ивановић, 2009: 89).

У споразуму није наглашен рок до којег су потраживања одложена, нити начин њихове исплате. Иако се се савезници формално-правно нису одрекли потраживања, потписивање овог споразума је де факто имало то значење. Немачка је до 1959. године исплатила обештећење свим земљама потписницама Париског споразума о репарацијама жртавама нацистичког терора (Француској, Норвешкој, Данској, Холандији, Белгији, Луксембургу и В. Британији), осим СФРЈ. Обештећене су Аустрија и Италија, иако нису биле потписнице споразума, а исплатом обештећења савезници су сматрали да је питање репарација решено, што се за СФРЈ не може рећи.

Главна карактеристика решења Париске мировне конференције (9.11. – 21.12.1945.) је неодређеност репарација. При томе су САД и В.Британија успели истовремено да ослободе Немачку од обавеза према оштећеним европским земљама и да осигурају и обезбеде своја потраживања према Немачкој (Бар-

тош, 2016: 70-104). Наиме, Американци су присвојили велики број немачких патената (око 200.000), индустријску својину и техничку документацију и за тај износ де факто је умањена сума на располагању за укупне репарације, али и да остваре „скривене” репарације за САД. Поред тога, Американци су „натурализовали” све Немце који су имали имовину у САД (немачка имовина у САД се процењивала на око 800 милиона долара) и тиме ту имовину задржали у својој економији, уместо да је ставе на располагање Међусавезничкој репарационој агенцији (ИАРА). Уједно су САД и В.Британија створиле кроз поделу окупационих зона за себе монополски положај у најбогатијим крајевима Немачке. Оне су, а нарочито САД, идентификовале Западну Немачку са својим својеврсним победничким „колонијалним царством”.

Према немачким изворима укупна немачка (западнонемачка и источнонемачка) репарациона давања окупационим силама су за временски период постојања окупационих зона и постојања две немачке државе од 1945. до 1989. године износила 30,15 милијарди долара, а ако се укључе трошкови окупације била су 50,5 милијарди долара (Wehler, 2003: 948-950). Од 30,15 милијарди долара репарација на Западну Немачку отпадало је 12 милијарди долара (до краја 1953. је било 1,24 милијарде долара) и 18,15 милијарди долара на Источну Немачку (до краја 1953. је било 13,4 милијарде долара). За западне Немце по глави то је било оптерећење од 687 долара, а за вишеструко дискриминисане источне Немце 1.008 долара по глави.

Иначе, на бази посебног споразума са Израелом из 1952. Немачка је до краја 1991. исплатила између 100 и 110 милијарди ДМ Израелу и појединачним Јеврејима жртвама Холкауста (Gomes, 2010: 219; Piper, 2007: 286)

СРН се у својој репарационој политици из Другог светског рата експонирала више као „добровољни давалац помоћи” појединцима, на хуманитраној основи, него државама у облику ратних репарација. СРН је увек прилазила решавању питања из Другог светског рата као да она с тим кривицама нема ништа, да је ова Немачка данас сасвим друга држава, да је сачињавају други људи, а не они који су као нацисти извршили највећа зверства. Она је то могла да чини јер на њу није било адекватног међународног притиска сила победница (Јовановић, 2003: 44 и 154).

Ратна штета и репарације Србије и Југославије у Првом и Другом светском рату

Код сагледавања размере губитака које је Први светски рат нанео Србији, а после и Други светски рат, потребно је имати у виду методолошки проблем што код губитака у Другом светском рату није вршен попис по републикама Југославије (а ако је и вршен није јавно објављен), тако да се може само процењивати. Пошто су највеће ратне операције и материјална разарања била у

Србији и БиХ, односно у српских срединама у НДХ, те да је ужа Србија (са Банатом) била окупациона зона Немачке, разумно је претпоставити да је највећа штета нанета српском народу.

Штета и репарације из Првог светског рата

Према званичним подацима у Првом светском рату је погинуло или од његових последица умрло 1.248.136 становника Краљевине Србије или 28% укупног броја (Антић, 2015: 251). У рату је погинуло или умрло и 286.753 припадника српског народа из Аустроугарске. У Краљевини Црној Гори страдало је око 50.000 становника или 19% укупног броја. Постоје недоумице око тачног броја српских жртава у овом рату. Разлика између статистике и процена садржана је у непознавању броја жртава међу српским дезертерима и заробљеницима 1915 – 1916, као и што број страдалог српског становништва, посебно у време Топличког устанка, није пописан (Митровић, 2014: 481-482).

Немачка, Аустроугарска и Бугарска су се 1916. нагодила како ће током рата управљати Србијом. Немачка није хтела да има своју окупациону зону, али је у оквирима бугарске окупираних територије добила „етапну зону” за одржавање комуникација са својом 11. армијом која је заузела положај на грчкој граници испред Солуна, тј. на сектору Ђевђелије (Митровић, 2011: 470-479).

Немци су преузели главне саобраћајнице (пре свега железничку пругу Смедерево – Ниш – Скопље – Велес – грчка граница), најважније руднике и фабрику оружја у Крагујевцу (Немаци су је напустили чим су из фабрике однеле најважније машине). Рудник бакра у Бору претворен је у немачко власништво, с тим да је Аустроугарској уступљен део ископа, а Немачка је узела и експлоатисала руднике угља (Алексинац, Добру, Ртањ, Сењске руднике, Добру воду.....).

Аустроугарска је декретом од 4.5.1916. преузела највећа индустријска предузећа, трговине и банке под управу војних власти које су поставили нова руководства из редова представника аустријског и мађарског капитала (Митровић, 2014: 312-314). Од становништва су бројна добра одузимана конфискацијама и реквизицијама (у Монархију је до средине 1918. одвезено – поред онога што је служило издржавању аустроугарског војног гувермана – још око 170.000 говеда, 190.000 оваца и 50.000 свиња), а уведени су и високи порези (до средине 1918. само кроз непосредни порез узето је 61,7 милиона круна).

Версајским мировним уговором од 28.6.1919. (чл. 232.) признато је Краљевини Србији (односно Краљевини Срба Хрвата и Словенаца – СХС, која је створена од победничке Србије и бивших делова побеђене Аустроугарске и која је у поступку преговора и наплате репарација заступала Краљевину Србију), као и осталим државама победницама у рату, право на накнаду ратне штете за претрпљење материјалне губитке у рату са Немачком и њеним савезницама. У уговору о миру са Аустријом (Сен-Жерменски уговор, 10.9.1919.), са Мађарском

(Тријанонски уговор, 4.6.1920.) и Бугарском (Нејски уговор, 27.11.1919.) утврђени су основни принципи исплате штете и обавеза државе СХС у вези са преузимањем једног дела предратних дугова Аустроугарске (Вучо, 1985: 241). Системом компанизације уједно су се требала ликвидирати потраживања Краљевине Србије и обавезе државе СХС.

Међународна комисија за репарације установљена Версајским мировним уговором требало је да утврди висину и начин исплате штете од побеђених земаља. Међутим, одмах на почетку избиле су несугласице по питању расподеле репарација. После првих неуспелих преговора, одржана је конференција у бањи Спа (5. – 16.7.1920.) на којој је утврђен појединачни процентуални удео савезничких држава у репарацијама. Србији, Грчкој и Румунији додељено је укупно 6,5% примања од немачких репарација и 60% од половине репарационих примања од Аустрије, Мађарске и Бугарске (Вучо, 1985: 241).

По проценту утврђеном на конференцији у бањи Спа, држава СХС имала је да прими на име репарација укупно 7,2 милијарде златних марака. Међутим, ова сума је накнадно редуцирана смањењем процентуалног учешћа на 5% немачких плаћања (на бази посебног споразума), уместо 6,5% колико је одређено укупно за Србију, Грчку и Румунију и 10% плаћања од других побеђених земаља (Кршев, 2011: 9-17).

Право државе СХС на 5% од свих плаћања Немачке на рачун репарација потврђено је касније Лондонским споразумом 1929. (тзв. Јангов план) који је ревизијом Дозовог плана из 1924. требало коначно да реши питање немачких репарација. На основу Јанговог плана Србији би после наплате репарација и плаћања ратних дугова требало да остане износ од 2.671.819.954 немачких златних марака за накнаду ратне штете (Крстић и други, 2007: 376-383).

Наиме, Србија је веровала да ће њени предратни и ратни дугова на крају бити компензирани ратним репарацијама, пошто је Србија своје укупно ратно задужење (62.850.000 америчких долара, 25.591.428 британских фунти стерлинга и 1.023 милиона француских франака) и предратно задужење (953,3 милиона француских франака) унела у новостоврену државу после Првог светског рата – Краљевину СХС. Са друге стране, нова држава је такође добила и део терета дугова покрајина бивше Аустроугарске монархије које су ушле у састав СХС (Крстић и други, 2007: 376 – 383, Сретеновић, 2009: 223-243).

Немачка је своје репарационе обавезе према Краљевини СХС требало да измири у натури, пре свега кроз испоруке средстава за производњу (машина, алата, транспортних средства и сл.) и то на основу поруџбина (и склапања уговора са немачким фабрикама испоручиоцима), али је немачка страна од 1924. обуставила пријем нових поруџбина, смањила извршење својих обавеза и пролонгирала их на дужи рок.

Право на репарације признато мировним уговором није могло да се потпуно оствари ни од Аустрије, Мађарске и Бугарске, јер су се и ове земље после рата налазиле у неповољном финансијском положају (Вучо, 1985: 242, Крстић и

други, 2007: 376-383). Аустрија је поред новчаних обавеза требало да испоручи одређени број грла стоке на име реституције, али су накнадно ове обавезе смањене и рокови пролонгирани. Бугарска је своје новчане обавезе на рачун репарације исплаћивала дугорочним отплатама, а испоруке угља и реституције стоке на основу Неиског уговора вршиле су се у предвиђеним роковима. Мађарска је на основу Тријанонског уговора до августа 1923. године извршила потпуну реституцију стоке, док су испоруке угља биле донекле смањиване, а новчане обавезе редуциране и одлагане до побољшања привредне ситуације у овој земљи (Кршев, 2011: 9-17).

Примљене репарације од Немачке и њених савезника покривале су само део материјалне штете коју је претрпела Србија за време Првог светског рата, а право на накнаду штете имали су само грађани краљевине Србије и Црне Горе, односно њихове разне установе и локалне јединице (општине, срезови и окрузи). Исплату накнаде штете вршила је држава и у ту сврху донет је посебан пропис (Уредба о накнади штете проузроковане ратом 1914 – 1918. од 30. 6. 1920), по коме су првенство накнаде имала приватна лица, предузећа и друштва, а остатак је припадао држави за накнаду претрпљене штете (Вучо, 1985: 242)

Међутим, противно овом прописаном принципу, држава је присвојила највећи део примљених репарација, користећи их често за покривање својих буџетских дефицита, један део уступљен је власницима индустријских и рударских предузећа и мањем броју општина, док су стотине хиљада оштећених грађана морале да се задовоље државним обвезницама ратне штете (Вучо, 1985: 242; Кршев, 2011: 9-17). Ове обвезнице ратне штете постале су убрзо предмет бројних берзанских шпекулација.

После Дозовог и Јанговог плана на Конференцији о репарацијама у Лозани 1932. водеће силе победнице су закључиле да Немачка уместо даљег извршавања репарацијских обавеза по Јанговом плану, уплати једнократно обештећење у износу од 3 милијарде златних марака, након чега престају сва њихова потраживања. Ово је било неповољно за Краљевину Југославија која је сматрала да је она „жртвована“ за „спасавање“ Немачке и то због пресудног значаја репарација по државне финансије Краљевине и сервисирање обвезница ратне штете. Обвезнице иако са државном гаранцијом су постале готово безвредне, а шпекуланти су их откупљивали пре рока доспећа уз висок дисконт (Кршев, 2011: 9-17).

Држава је до 1933. ипак успела да амортизује обвезнице у номиналној вредности од 1.162.142.000 динара (нешто мање од четвртине укупног износа зајма), а процена је да су шпекуланти на овом послу зарадили готово милијарду динара.

Све у свему, Краљевина СХС/Југославија је у периоду 1921. до 1931. примила од земаља чланица бившег Централног блока ратну штету у укупном износу од 670 милиона златних марака (Кршев, 2011: 9-17). Од Немачке је добијено 479.135.580 златних марака у натури (локомотиве, вагони, хемикалије, пољо-

привредне машине, грађевински материјал, жива стока) и 2.317.285 златних марака у готовом новцу. Од Мађарске је добијен аванс у готовом новцу од 47 милиона златних круна, а кроз робу је испоручено укупно 417.354 тона угља, 3.000 коња, 1.285 говеда и 5.000 оваца. Бугарски дуг је био утврђен у износу од 2.250 милиона златних франака, али је само део у натуралном облику измирен у целости.

Штета и репарације из Другог светског рата

Према званичним подацима Југославија је у току другог светског рата изгубила 1.706.000 становника (Статистички годишњак СЗС, 1989: 191-194). Пред рат Југославија је имала 15,9 милиона становника, па су ови губици износили 10,8% укупног становништва. Губици су резултат не само директне оружане борбе, већ и масовних злочина које су вршили окупатори и њихове слуге. Према броју изгубљених становника Југославија је заузимала треће место, а према обиму губитака у укупном броју становништва друго место међу учесницима у борби против фашизма.

Званична цифра пријављена током Репарационе конференције у Паризу (новембра – децембра 1945.) била је да је укупан број цивила и војника страдалих у рату 1.706.400 (1.706.000), од чега 305.000 војника, мада се помињала и она од 1.685.000 жртава (од чега 283.500 војника и 1.401.460 цивила), међутим, није-дан попис који је касније вршен (од стране Државне комисије и СУБНОР-а), није дошао до ове цифре (Лајбеншпергер, 2017: 143-166). Велики проблем је био да се нађу подаци о целим породицама које су нестале у рату.

Иначе, методолошки категорија „демографски губитак” се састоји од: (1) броја нерођених због ратног стања (број нерођених услед рата и емиграције), (2) броја исељених, евентуално умањен за бројем усељених (миграциони салдо) и (3) броја мртвих (убијени и умрли у рату), односно ствари губитак. После тога било је више података и процена које су се знатно разликовале, при чему треба имати у виду да се под термином „жртве рата” подразумевају само убијени и умрли у току рата, односно да се термини „жртве рата”, „жртве” и „стварни губици” користе као синоними и не обухватају рањене или на други начин физички повређене особе (иако су и оне неспорно жртве рата) (Богосављевић, 2011: 159-170).

Чудан и немаран био је послератни однос према жртвама рата у Југославији (Богосављевић, 2011: 159-170). У чињеници да нико није покушао да се у једном попису жртава рата прикупе подаци и о извршиоцима злочина, може се сагледати део мотива тадашњег руководства претходне Југославије: једва смирену међунационална нетрпељивост, која је за време рата кулминирала, није требало поново покретати. То одлагање озбиљне анализе жртава рата и састављање списка страдалих на националном нивоу, створили су простор за манипулацију и претеривање и, наравно, различите процене.

Материјална штета се огледала у систематском и планском уништавању и економском изабљивању одмах по војној окупацији. Заједно са окупаторском војском стизале су и многе окупаторске привредне организације која су беспошtedно експлоатисале природна богатства земље. Народна имовина проглашена је ратним пленом и опљачкана. Око 21% кућа је спаљено, оштећено или срушено, као и разних установа, болница и школа, Уништен је велики број сеоских газдинстава, уништена је или однета пољопривредна механизација, девастиран је шумски фонд (велики број стабала је посечен), као и сточни фонд (одузето је 56% говеда, 63% оваца и коза, 59% свиња...). Индустрија је претрпела материјалне штете на зградама и опреми, уништени су или оштећени рудници (који су за време окупације интензивно експлоатисани), саобраћајна инфраструктура и опрема су, такође, претпели велике штете (уништено је 58% локомотива и велики број вагона)... (Статистички годишњак СЗС, 1989: 191-194).

Окупатор је доследно спроводио пљачку емисионе и других банака, државног монопола, царинских и других државних установа, и приватних установа и лица. Однесен је целокупан ковани новац, стране валуте и девизе, хартије од вредности, накит, драгоцености, племенити метали (10.425 кг злата, 82.133 кг сребра) (Статистички годишњак СЗС, 1989: 191-194). Окупационе власти су на рачун реквизиције, контрбуције, разних трошкова и финансирања радова узеле суму од 91,9 милијарди окупационих динара. Осим тога, губици настали по другим потраживањима финансијске природе износе 809 милиона динара (по вредности у 1946.).

Према проценама Државне комисије за ратну штету, претрпљена је директна материјална штета (губитак националног богатства) у висини од 9.145.000.000 долара (према ценама из 1938. и обрачунском курсу 44 динара за 1 долар), а од тога Немачка је однела или опљачкала 7.120.000.000 долара, а 2.025.000.000 долара штете нанели су Мађари, Бугари и Италијани (Статистички годишњак СЗС, 1989: 191-194; Јовановић, 2003: 43; Николић, 1992: 121-164). Целокупна ратне штета (директна и индиректна) износила је 46.900.000.000 долара, а од тога Немци су оштетили Југославију за 35.858.000.000 долара, Италијани за 9.850.000.000 долара и Мађари и Бугари за 1.192.000.000 долара.

Случајеви ратне штете пријављивани су југословенској ратној комисији за процену штете, а на основу њих је сачињен укупан захтев Југославије и пријављен Међусавезничкој репарационој комисији у Паризу (ИАРА). Сматра се да је Србија (која је била под директном немачком војном и административном управом) и српски народ у целини највише оштећени, а да је Немачка највећи кривац за рат и највећи дужник за укупну штету, као и да на Србију и српски народ отпада највећи део укупних ратних репарација бивше Краљевине Југославије, односно СФРЈ.

Укупна штета коју је Немачка, без њених савезника, била дужна платити Југославији износила је, како је већ наведено, 35.858.000.000 долара (из 1938.) (Јовановић, 2003: 166 и 205). Ова сума се дели на два дела, непосредну, директну

материјалну штету која износи 7.120.000.000 долара, а разлика од 28.738.000.000 долара отпада на индиректну штету која се односи на људске жртве, принудни рад, лишавање слободе, интернирање, принудно мобилисање и приватну имовину.

Према коначном извештају Међусавезничке репарационе агенције (ИАРА) од Немачке је по основу репарација Југославија добила само 35,8 милиона долара или прецизно 35.786.418 долара (по ценама из 1938.), што представља само промил од пријављених 35,9 милијарди долара штете, као и око 35 милиона пезета од ликвидираних немачке имовине у Шпанији (Јовановић, 2003: 43, Николић, 1992: 121-164).

Поред тога, по одлуци ОУН (из 1951.) Немачка је (на основу билатералног уговора од 7.9.1963.) дозначила Југославији 8 милиона немачких марака (2 милиона долара) у корист југословенских грађана који су били жртве виво експеримената или претрпели друга оштећења здравља, као и 26 милиона марака у виду надокнаде за југословенске грађане који су у време рата били на принудном раду у Немачкој. Прилично је очигледно да је Немачка дискриминисала Југославију код исплате ратне штете, иако је требало да има исти третман са другим земљама.

Помоћ у капиталу (Капиталхилфе)

Преговори југословенских западнонемачких власти по питању обештећења вођени су 1969. и 1970. када је изнет став да југословенска влада не инсистира на форми решавања овог питања већ на садржају и да је укупан захтев за обештећење од 2 милијарде ДМ (за 950.000 жртава нацистичког прогона базирано на најповољнијем просеку по једној жртви који је Немачка већ исплатила другим земљама) (Ивановић, 2009: 103-109).

Немци су одбили овај захтев сматрајући да се могу обештети само категорије жртава које се односе на „типично нацистичке прогоне” и то углавном из расних побуда, док су остале категорије жртава (које спадају у жртве рата и прогона из националних мотива), као и материјалне репарације, остале и даље отворене. Немачка страна је ипак предложила могућност да се ово питање реши кроз тзв. „помоћ у капиталу” (Капиталхилфе) тј. кредит од стране немачког државног Кредитног завода за обнову под врло повољним условима. Првобитни износ кредита био је 300 милиона ДМ, али то се није сматрало дефинитивним износом.

Тадашњи југословенски политичари нису имали јединствен став о решавању проблема обештећења са Немачком. Једни су сматрали да треба прво преговарати о обештећењу, а после о кредиту, док су други хтели да се то питање истовремено реши. Канцелар Вили Брант је боравио у Југославији од 16. до 19. 4. 1973.г. и том приликом је водио званичне разговоре са председником

СИВ-а Џемалом Бједићем у Београду и са председником Ј.Б.Титом на Бриони-ма (Ивановић, 2009: 116-120). У разговорима Брант-Тито 18.4.1973. (према службеним белешкама и мемоарима Бранта) договорен је „џентлменски споразум“ да се питање обештећења реши кроз Капиталхилфе. Међутим, у истраживањима архива није пронађен званични текст тзв. „Брионске декларације“ или „Брионске формуле“ која садржи прецизан договор Тита и Бранта, тако да се о њен садржају може посредно реконструисати само на бази других докумената.

Тито и Брант су се начелно договори да се питање обештећења реши у оквиру економске сарадње. Југославија би требало да добије компензацију од 1 милијарду ДМ Капиталхилфе (али и да рачуна на економску подршку СРН кроз директна инвестиције, Хермес осигурање извозних послова и кредита, заједнички наступ на трећим тржиштима или добијање стабилизационих кредита и комерцијалних кредита немачких банака). Поставља се, међутим, питање зашто је Јосип Броз пристао на решење које је ишло у корист немачке стране. Изгледа да је било јасно да се не може добити више од онога што је првобитно понуђено (100 милиона ДМ као директно обештећење и 300 милиона ДМ кроз Капиталхилфе), јер немачка страна није била вољна да прави преседан на који би се други могли после позвати, а са друге стране, Југославији су због привредне кризе била потребна средства под повољним условима.

До краја 1973. постигнут је договор да Југославија добије још 700 милиона ДМ у виду Капиталхилфе (укупно 1 милијарда ДМ), а споразум о томе између влада СФРЈ и СРН је потписан у Београду је 10.12.1974. (објављен је у „Службеном листу СФРЈ“ бр. 66/1974, док први споразум није објављен). Према расположивим информацијама први кредит (од 300 милиона ДМ) је дат са роком отплате од 30 година, уз период почека – грејс период – од 8 година и каматну стопу од 2% годишње, док је други кредит (од 700 милиона ДМ) дат са роком отплате од 30 година, периодом почека – грејс период – од 10 година и уз каматну стопу од 2,5% годишње (Ђорђевић, 1991: 109-116). У оба случаја реч је о дво-страном правном послу – уговору (споразуму) о кредиту са свим потребним елементима (назив, предмета уговора, сауговорачи, кредитни износ, проценат камате, начина корићења и враћања кредита, итд.), истина, под изузетно повољним условима, али ипак кредиту који се мора отплатити (ови кредити су касније били предмет репрограма).

Углавном се сматра да је овим питање обештећења дефинитивно решено и историјски превазиђено (Ивановић, 2009: 120-121). Владимир Ивановић који се детаљније бавио овим питањем, сматра да су обе стране добиле овим споразумом – Немачка је скинула „хипотеку прошлости“, а Југославија је добила повољан дугорочни кредит (пошто Немачка није хтела да одобри директно обештећење) – али овај договор никад није образложен југословенској јавности, тако да је питање обештећења попримило је облик политичког мита у Југославији (Ивановић, 2009: 121-122). Са друге стране, присутно је мишљење да је

„фијаско Југославије у репарационој политици после Другог светског рата искључиво дело највишег политичког руководства државе и политичких управа у ресору иностраних послова које је за руководство и парламент припремало одлуке”

и да је пропуштен историјски тренутак, тако да је неки нови захтев у том смислу тешко актуелизовати (Јовановић, 2003: 79).

Међутим, треба указати на један важан детаљ. Немачки преговарачи су условили давање овог кредита од 700 милиона ДМ, као и раније већ одобреног кредита од 300 милиона ДМ, што значи укупно 1 млијарде ДМ, изјавом југословенске владе да се тиме компензира обештећење југословенских жртава нацистичких прогона (Јовановић, 2003: 133-134, Ђорђевић, 1994: 606-612)

У складу са тим, на седници Одбора за спољну политику СИБ-а Скупштине СФРЈ, одржане 25.12.1974. (документ СИБ-а бр. 1207/74), усвојен је текст изјаве – Ед мемоара (*Aide memoir-a*) од 26.11.1973., чији је текст прихваћен Одлуком бр. 184 седнице СИБ-а од 21.11.1973. а која гласи:

„Влада СФРЈ у принципу прихвата предлог владе СРН да се износом од укупно милијарду ДЕМ кредита у виду помоћи у капиталу (Капиталхилфе) компензира обештећење југословенских жртава нацистичког прогона. Влада СФРЈ је приликом доношења ове одлуке пошла од поверења створеног кроз развијену и плодну сарадњу између СФРЈ и СРН и од интереса двеју земаља да се односи и убудуће успешно и свестрано унапређују, а што је, несумњиво, допринос и широј међународној сарадњи. Влада СФРЈ подразумева да ће поменути кредит у виду помоћи у капиталу бити дат под најповољнијим условима који се дају за кредите овакве врсте, ова средства не могу бити везана за било које пројекте.”

Ед мемоар који је у вези са овим кредитом Влада СФРЈ предала влади СРН преко Амбасаде у Бону није објављен заједно са Споразумом у Службеном листу СФРЈ, нити је са њим заједно ратификован, како је то требало да буде, према Закону о закључивању и извршавању међународних уговора.

Међутим, са становишта међународног права, овај Ед мемоар је правно ваљан, јер немачка страна, којој је он упућен, не мора да утврђује да ли је овлашћени дипломатски представник који је дао изјаву или уручио његов текст добио за то овлашћење свог надлежног органа (Јовановић, 2003: 133-134; Ђорђевић, 1994: 606-612). Дуго југословенска јавност није била упозната са постојањем ове изјаве југословенске владе из 1973. којом су немачки преговарачи условили овај кредит, чак је и у информацији Савезног секретаријата за иностране послове (ССИП-а) из јануара 1990. године, њено постојање прећутано.

Средства у висини од 700 милиона ДМ добијена на основу Споразума од 10.12.1974. према одлуци СИБ-а искоришћена су за изградњу 380 киловатног

– кружног далековода око СФРЈ (Јовановић, 2003: 135). Додељена су наменска средства за тај објект банкама у Сарајеву, Титограду, Загребу, Скопљу, Љубљани, Београду и Новом Саду. Део ових средстава додељен је републичким секретаријатима за финансије за Фонд солидарности, део је коришћен за набавке робе из иностранства, а део за одржавање ликвидности у плаћањима према иностранству и за повећање девизних резерви.

Значи, добијени новац на име обештећења жртава подељен је „братски” републикама, а жртве су биле претежно српске, с тим да непосредно оштећеним појединцима, за чији рачун је и добијен овај кредит, није плаћен ни један динар.

Правно стање ствари јесте чињеница да се влада СФРЈ према влади СРН изричито одрекла даљих потраживања само за неке жртве нацистичких прогона, само за убијене жртве, мада су за време вођења преговора о обештећењу жртава постојали добри изгледи да Југославија за број од 950.000 убијених жртава, колико је утврђено на преговорима, добије по 2.200 ДМ по свакој жртви (на бази онога што је СРН договорила са Француском, где је Француска за 180.000 жртава нацистичког терора добила 400 милиона ДМ или 2.200 ДМ за једну жртву), што је укупно преко 2.090 милиона ДМ, а уместо тога, добијен је само кредит од 1 милијарде ДМ, који се морао вратити (Јовановић, 2003: 127 и 136).

При томе треба имати у виду да Југославија (Краљевина СХС/Краљевина Југославија и ФНРЈ/СФРЈ) није у целости наплатила репарације ни од других поражених држава у оба светска рата, додуше у много мањем износу, односно да се неких одрекла, као што је случај са репарацијама од Бугарске из последњег рата.

Неки аспекти које би требало имати у виду код немачких и других репарација

Постоји више аспеката које би требало имати у виду код давања обухватнијег суда о немачким репарацијама, гледано укупно, као и у односу на Србију/Југославију, али и извлачења неких поука за будућност. Овде се, због ограничења текста, наводе само неки од ових аспеката.

По уједињењу 1871. Немачка је имала територију од 540.858 км², да би након Првог светског рата и Версајског мировног уговора она била умањена на 470.545 км² (Митровић, 2012: 62-70). Наиме, обновљена Пољска (поред знатних територија бившег Руског царства) је одлуком сила победница од Немачког царства добила Западну Пруску и Познањ, док је град Гдањск претворен у слободан град под управом Друштва народа. Одређена територијална проширења на рачун територија Немачког царства имали су Данска, Белгија и Литванија, а Француска је повратила (поново) Алзас и Лорен.

После Другог светског рата немачка територија (пored поделе на зоне) је на основу одлука сила победница на Кримској и Потсдамској конференцији поново умањена, СССР-у је припојен део Источне Пруске, и град Кенигсберг (Каљининград). Пољска је добила део Источне Пруске и западне територије до реке Одре и Нисе. Француској су враћени Алзас и Лорен. Чехословачкој је враћена Судетска област која јој је одузета на основу Минхенског споразума 1938. а Аустрија је отцепљена од Немачке и остала је у границама од 1.3.1938. (пре припајања Немачкој). Немачка државна територија након поновног уједињења (две немачке државе: СРН и НДР у 1990.) износи 357.048 км² (*Der Fischer Weltalmanach*, 1990: 151-152).

Практично, државне територије Немачке умањена је за једну трећину, после два светска рата која је Немачка изгубила, у односу на ону која је била 1871. код формирања Другог Рајха и односи се највећим делом на територије на истоку које су припадале Пруском краљевству (при чему је више милиона етничких Немаца морало да напусти своје домове са ових, али других територија у источној Европи). Ово је елемент који би свакако требало имати у виду код евентуалних нових захтева за репарације, поготово када је у питању Пољска, која је остварила највеће територијално проширење на рачун Немачке (у границама из 1914. и 1937.).

Грчке је у последњих десетак година због финансијске кризе у овој земљи (али и понашања Немачке као повериоца) више пута актуелизовала питање репарација од Немачке из Другог светског рата, али без резултата (Митриновић, 29.3.2015). Пољска се 2022. формално дипломатском нотом, такође, обратила Немачкој за накнаду штете из Другог светског рата која је процењена на чак 1.260 милијарди долара, међутим, званични Берлин сматра да је ова „ствар решена” и да се Пољска 1953. дефинитивно одрекла потраживања по овом основу (Пешић, 3.9.2022).

То што је ово урађено, према пољском тумачењу, под притиском СССР – а чија је намера била да се олакша позиција Источне Немачке – тадашње НДР, изгледа да не мења значајно ситуацију. Чак и пољски правни стручњаци сматрају да ово битно умањује могућност да се захтев реализује, пошто Немачка није вољна да прави преседане који могу скупо да је коштају (Saganek, 2021: 39-51). Поред тога, према расположивим информацијама, СССР и Пољска су из совјетске окупационе зоне, а касније Немачке Демократске Републике, до 1952. већ биле наплатиле репарације у вредности од око 10,7 милијарди долара (Јанча, 2016: 148-154).

Пресудан акт за поновно уједињење Немачке је Споразум о коначном решењу у односу на Немачку (*Vertrag über die abschließende Regelung in Bezug auf Deutschland*) или „Споразум два плус четири” (*Zwei – plus – Vier Vertrag*) који је закључен у Москви 12.9.1990. између Савезне Републике Немачке и Немачке Демократске Републике, с једне стране и четири (окупационе) силе у Немачкој са краја (и после) Другог светског рата (Француска, Велика Британија, СССР и

САД), са пратећом Декларацијом о суспендовању спровођења права и одговорности четири стране (*Declaration suspending the Operations of Quadripartite Rights and Responsibilities*) из Њујорка од 1.10.1990., којима се ове силе одричу свих права у односу на Немачку и уједно омогућава (уједињеној) Немачкој (која се ујединила 3.10.1990.) да (по ступању Споразума на снагу 15.3.1991.) постане потпуно суверена држава (*Treaty on the Final Settlement with respect to Germany & Declaration suspending the Operations of Quadripartite Rights and Responsibilities*, 1990; *Treaty on the final settlement with respect to Germany (with agreed minute), Signed at Moscow on September 1990.*; Hailbronner, 1991: 18-44)

СРН и СССР су 9.10.1990. у Москви закључиле споразум о неким финансијским аспектима повлачења совјетских трупа из Немачке (*Abkommen vom 9. Oktober 1990. zwischen der Regierung der BRD und der Regierung der USSR über einige überleitende Maßnahmen*). Овим споразумом Влада СРН је пристала да плати укупно 12 милијарди ДМ и то за трошкове одржавања/боравка совјетских трупа до краја њиховог етапног повлачења (формирањем посебног фонда од 3 милијарде ДМ), за трошкове транспорта трупа у СССР (1 милијарда ДМ), за трошкове изградње цивилних станова у СССР-у за демобилисане (или премештене у резерву) официре и војнике и њихове породице (програм изградње 4 милиона квадратних метара стамбене површине у вредности од 7,8 милијарди ДМ), као и да финансира трошкове преквалификације и образовања демобилисаних војника и чланова њихове породице (200 милиона ДМ). Поред тога Влада СРН се обавезала да одобри бесакаматни финансијски кредит од 3 милијарде ДМ (са роком отплате од 5 година од датума уплате средстава). Комплетно повлачење Совјетске (руске) армије из уједињене Немачке реализовано је 1994.

Постоје схватања да је „Споразум два плус четири” имао практично функцију „мировног уговора”, иако се то нигде не спомиње из „финансијских разлога” (тј. питања репарација) (Стојановић, 9.3.2015; Милошевић, 3.11.2019). Наводно је у вези овог Споразума обећано (СССР-у) да се НАТО „неће ширити на Исток”, што се, наравно, није десило, нити је утврђено постојање било каквог писменог споразума о томе, што више говори о томе какво је било „преговарачко умеће” совјетске стране (пре свега Михаила Горбачова, али и МИП-а Едварда Шверназеа).

Како Немачка гледа на нове захтеве за одштетом, може послужити следећи пример. Наиме, иако је Немачка званично признала да су њене колонијалне трупе починиле почетком 20. века геноцид у Намибији (у коме је страдало преко 60.000 људи) и извинила се за то (2021.), пристала је једино да врати 20 ложа староседелаца које су однете у Немачку, али се није изјаснила по питању обештећења за геноцид и само је најављена помоћ од 1,1 милијарде евра у наредних 30 година за улагања у инфраструктуру, здравствену заштиту и образовање (Ројтерс, 28.5.2021 и 30.9.2021).

Ни друге бивше колонијалне силе нису показале већу вољу да обештете своје раније колоније за дугогодишњу, па и вишевековну, експлоатацију, укључујући људске и материјалне жртве (о томе да је око 20 милиона становника „црне” Африке одведено у ропство да не говоримо), осим понеког извињења и мало више помоћи за развој.

Што се тиче Србије, постоји гледиште да Србија (Југославија) још увек располаже правом захтева за исплату укупних ратних репарација (Јовановић, 2003: 170-175). Наводи се да је позивање на застарелост овде ирелевантно, јер у међународном праву обавезе по основу деликта не застаревају „протеклом времена”, као у унутрашњем праву.

Такође се наводи да чак и после распада Југославије, према Бечкој конвенцији о сукцесији држава у односу на уговоре и Бечкој конвенцији о сукцесији држава у области државне имовине, архива и дугова, те мишљења тзв. „Бадинтерове комисије” из децембра 1991. Србија има право на репарације у износу који би се договорио са земљама наследницама СФРЈ, као што је то било у преговорима о сукцесији (Михаиловић и Петровић, 1998: 45 и 116-117)

Са друге стране, сматра се да Немачка нема право на противзахтев за накнаду за рад немачких ратних заробљеника после рата, нити за имовину Фолксдојчера, јер су они онда били домаћи (југословенски) држављани и према њима су предузимане исте мере као што су чиниле све друге државе према Немцима који су учествовали или помагали нацисте (Димитријевић, 2011: 126-159).

Наиме, информације ради, „Радна група за документацију” Друштва за српско-немачку сарадњу (!?) у публикацији Геноцид над немачком мањином у Југославији из 2004. прецизирала је захтев за обештећење за конфисковану имовину немачке мањине у Југославији од 100 милијарди немачких марака (из 1990.) чији су обвезници, по њиховом мишљењу, све државе наследнице бивше СФРЈ уживаоци те имовине (Прокле и други, 2004: 234-235). Али, онда би у случају интернационализације захтева за реститурију имовине припадника бивше немачке мањине требало испитати и сва отворена питања у вези надокнаде ратне штете за српски народ, укључујући и правни домаћај немачко – југословенског споразума о Капиталхилфе, којим се превазилази обештећење свих жртава рата кроз „више облике сарадње” (Димитријевић, 2011: 126-159)

Међутим, по свему судећи, што се тиче Србије за актуелизовања питања наплете репарација не постоје реални изгледи, имајући у виду протек времена, лоше вођене преговоре када је још било могуће нешто учинити, изјаву југословенских власти из 1973., распад Југославије која је била носилац потраживања, те да споразум Немачке и великих сила (тзв. Споразум 4 + 2) из 1990. није третирао ово питање, али и, најважније, садашњу позицију Немачке као велике силе у Европи. Уосталом, то најбоље потврђује неуспешан покушај Грчке (чланице ЕУ и НАТО) да актуелизује питање репарација. Можда је и један од разлога за толиким ангажовањем Немачке на разбијању Југославије био да се питање репарација дефинитивно скине са дневног реда.

Иначе, према Споразуму о сукцесији Србији би евентуално могло да припадне 35,8% репарационих потраживања, с обзиром на пропорције по којима је дељена актива/имовина бивше СФРЈ међу земљама сукцесорима, када је тадашњој СРЈ припало 38%, а након умањења за удео Црне Горе у СРЈ, по утврђеној пропорцији (Србија 94,12%: Црна Гора 5,88%) која је примењена на активу/имовину након раздруживања ове државне заједнице 2006 (Закон о потврђивању Споразума о питањима сукцесије, 2002).

Често се, бар код нас, приликом разних оцена и квалификација, не прави довољно јасна формална разлика између Немаца тј. држављана Немачке (СРН, односно некадашњег Немачког Рајха у границама из 1914. и 1919. све до 1937.) и Аустријанаца тј. држављана Аустрије (као дела некадашње Аустроугарске), па се за многе ствари у Другом светском рату, бар што се тиче Балкана, окривљују Немци (из тадашње и садашње Немачке), иако су то учинили Аустријанци (који су етнички Немци).

Аустрија је 1938. „интегрисана” у Немачки Рајх (нестала је као суверена држава и постала покрајина „Остмарк”), али је после рата отцепљена од Немачке и окупирана од стране савезника, а тек су 15.5.1955. савезници закључили Државни уговор са Аустријом, према коме је она остала у границама од 1.3.1938. добила потпуну самосталност, постала неутрална и ослобођена плаћања репарација.

До 1914. Немачка је била заинтересована за Балкан или југоистичну Европу посредно и превасходно као „допунски привредне простор” у склопу ширих немачких империјалних планова, док је за Аустроугарску доминација на тим просторима и његово територијално преуређење у њену корист била главна преокупација. Први светски рат је почео тако што је Аустроугарска објавила рат Србији јула 1914. Иако је улога Немачке у победи и освајању Србије у овом рату била пресудна, Аустроугарска је била та која је окупирала Србију и одговорна је (уз Бугарску) за велике људске и материјалне губитке, а Немачка у много мањој мери.

Међутим, пошто се Аустроугарска после рата распала, а Аустрија и Мађарска (Угарска) као земље сукцесори запали у велике у привредне тешкоће, западне победничке силе нису сматрали да их треба оптеретити великим репарацијама за причињену ратну штету (углавном у рату са Русијом која је после рата била у изолацији Запада због доласка на власт бољшевика, као и на Балкану), те да су претрпеле већ значајна територијална умањења, тако да су се сконцентрисале на Немачку као свог главног противника. Са друге стране, Краљевина СХС је морала да плати део предратног дуга Аустрије (2%), Мађарске (14,1%) и Османског царства (4%) због свог територијалног проширења на њихов рачун.

Ваља се подсетити да је Сен-Жерменским уговором са Аустријом из 1919. утврђено је да је:

„рат (...) настао из објаве рата против Србије 28. јула 1914. од стране бивше царске и краљевске аустро – угарске владе, и из непријатељстава које је спроводила Немачка у савезу са Аустро – Угарском” (Батаковић, 2016: 392). Уз то, у члану 177. се наводи: „Аустрија прихвата одговорност Аустрије и њених савезника за наношење губитка и штете којој су биле подвргнуте савезничке и придружене владе и њихови грађани као последица рата који им је наметнут агресијом Аустро – Угарске и њених савезника”.

Сличне одредбе биле су укључене у остале мировне уговоре са пораженим државама: Бугарском, Мађарском и Османским Царством.

После Другог светског рата Аустрија је одвојена од Немачке и добила је своју државност тек 1955. Могао се стећи утисак да су Аустрија и Аустријанци били својеврсна „жртва” Немачке, а не одани нацизму и значајан фактор немачких ратних напора, па се њена улога у Другом светском рату није ни много разматрала. Чак је ослобођена и од плаћања репарација.

У извршавању злочина у Југославији према спроведеним истраживањима међу војницима Вермахта и припадницима СС, гледано по покрајинама, било је највише Немаца из Аустрије: од највиших командних места до обичног борачког састава. С тим у вези, југословенска Државна комисија за утврђивање злочина окупатора и његових помагача издала је почетком 1947. посебно „Саопштење о злочинима Аустрије и Аустријанаца против Југославије и њених народа” у коме стоји да је од укупног броја од 4.433 утврђених немачких ратних злочинаца, Државна комисија утврдила да су 2.062 Аустријанци, с тим да овај број није био потпун, јер многе истраге тада биле још отворене (Мановшек, 2007: 20). Сходно изнетом, нису за све причињену ратну штету у Југославији, криви Немци, већ има ту и доста кривице Аустријанаца, а Аустрија као држава је ослобођена плаћања свих репарација.

Иначе, постоји чак и аналитички документована теза о континуираном рату („Bellum Permanens”), у различитим видовима и интензитету, између Германа (германских народа) и Срба (лат. Сораби/Серби/Серви, тј. корпуса словенских народа који су се поделили, а међу њима посебно Срба) још од раног средњег века, чији се крај не назире (Богуновић, 2020: 187-234).

У прилог тога у новијој историји могла би се навести политика Беча према Србији у 19. веку и почетком 20. века (са „царинским ратом”), искуство два светска рата, примена Халштаинове доктрине и од стране СРН прекид дипломатских односа (1957 – 1968.), подршка непријатељској (пре свега хрватској) емиграцији и њиховим терористичким активностима, подршка сецесији 1991. и наоружавање Хрватске, предњачење у заговарању свих видова санкција према СРЈ (Србији) деведесетих година 20. века, учешће Немачке у НАТО агресији 1999., признање независности Косова 2008., разне препреке у процесу придруживања ЕУ, тврдо и перманентно инсистирање на признању Косова од стране Србије (као услову свих услова)...

Србији су на путу до пуноправног чланства у ЕУ потребни снажни савезници. За сада је извесно да Немачка, као далеко најснажнија и најутицајнија држава ЕУ, није међу њима (Немачка је последња чланица ЕУ која је после бројних условљавања, посебно у вези односа са КиМ, дала пристанак за започинање преговора ЕУ са Србијом децембра 2013.) и није реално очекивати да ће то убудуће бити случај, већ да ће се Србија и даље суочавати са разним политичким условљавањима Немачке која се нису постављала пред раније кандидате. При томе, Немачка је главна дестинација привремене и трајне емиграције грађана Србије, њен главни привредни партнер и велики страни инвеститор, тако да Србија мора бити врло опрезна у политичким односима са Немачком, чак и када су у питању витални национални интереси, јер велике силе су осветољубиве и дуго памте. Актуелизовање неких тема без великих изгледа да се постигне успех, после много пропуштеног времена и прилика, у садашњим условима вероватно није добро решење.

Треба да се укаже и на то да је Владе Немачке у марту 2022. одлучила да, због ситуације у Украјини, повећа своја улагања у војску (али и њено бројно стање) и то за додатних 100 милијарди евра, при чему би немачке војне снаге требало би да чине и окосницу будуће „европске армије“ (као допуне НАТО-у) према новој заједничкој одбрамбеној стратегији ЕУ (Пешић, 24.3.2022; Самарџија, 28.3.2022). Ово код многих буди сећања на не тако давну прошлост, када је све почело наоружавањем Немачке, у којој већ постоји више десетина америчких војних база са великим војним контингентом, али и делом америчког нуклеарног арсенала, о чијем евентуалном активирању се Немачка много не пита.

Оне који се не сећају тако добро прошлости треба само подсетити на окупацију Србије у Другом светском рату, када је била под директном немачком војном управом на територији од око 50.000 км² и око 4 милиона становника (практично предкумановска Србија са Банатом, док је Срем припојен НДХ, Бачка Мађарској, а Косово и Метохија укључени у „Велику Албанију“) и која је по немачким плановима требало да постане земља „Еугенија“ (по Еугену Савојском, хабзбуршком војсковођи с краја 17. века који је ослободио Београд од Турака), а и да временом под немачким утицајем промени етнички састав (Цветковић, 2017: 111-142; Антић, 2015: 269).

Мало ко више помиње могућу тужбу Србије против земаља НАТО пакта за ратну штету причињену у агресији 1999. која је процењивана у распону од око 30 до 100 милијарди долара (Ђорђевић, 2016: 384 – 397), јер је вероватно постало јасно да у садашњој констелацији односа у свету од позивања на међународно право нема много користи када влада сила и право јачег.

И на крају, да би се стекла представа колико 2021. вреде немачке репарације које својевремено нису плаћене Југославији на бази паритета куповне моћи (тј. кориговане за инфлацију) наводе се следећи подаци: за репарације из Првог светског рата то је 32,7 милијарди евра, тј. неплаћених 5.836 милиона марака из 1913. године има куповну моћ од 32,7 милијарди евра из 2021. (<https://>

www.bundesbank.de.com), а за репарације из Другог светског рата то је 651,9 милијарди долара тј. 35.786 милиона долара из 1938. има куповну моћ 651,9 милијарди долара из 2021. (<https://www.usinflationcalculator.com>). Јасно је да оригинални износ потраживања, а још више ревалоризовани износ потраживања, представља велику суму коју нико неће платити, ако није на то принуђен.

ЛИТЕРАТУРА

1. Аврамов, Смиља (1978): Међународно јавно право, пето издање; Београд: Савремена администрација.
2. Антић, Чедомир, (2015): Српска историја, друго издање; Београд: Вукотић Медиа.
3. Бартош, Милан (2016) Немачке репарације после Другог светског рата, Зборник радова и докумената Ратна штета, Југославија и међународно право, (редакција Стеван Ђорђевић); Београд: Правни факултет Универзитета у Београду, стр. 70-104.
4. Батаковић, Душан (2016): Дешифровање прошлости; Београд: Чигоја штампа.
5. Богуновић, Петар (2020): *Bellum Permanens: Germani et Serbi*; Култура полиса, бр. 41, стр. 187-234.
6. Богосављевић, Срђан (2011): Други светски рат – жртве Југославија, објављено као „Нерасветљени геноцид“ у Зборнику: Српска страна рата: Траума и катарза у историјском памћењу (уредник Небојша Попов); Београд: Самиздат Б92, стр. 159-170.
7. Вучо, Никола (1985): Економска индустрија света: од индустријске револуције до другог светског рата; Београд: Економски факултет Универзитета у Београду.
8. von Oppen Ruhm, Beate rd. (1955): *Documents on German under Occupation: 1945 – 1954*, London and New York: Oxford University Press, pp. 439-442.
9. Gomes, Leonard, (2010), *German Reparations 1919 – 1932: A History Survey*; New York: PalgraveMcMillan.
10. Димитријевић, Душан (2011): Захтеви припадника некадашње немачке мањине за реституцију имовине у Србији, МП, бр, 1, стр. 126-159.
11. Дугалић, Верољуб (2004): Ратне репарације у прошлости – обрачун и наплата, Финансије бр. 1-6, стр. 113-138.
12. Ђорђевић, Стеван (1991): Потраживања Југославије према Немачкој на основу ратне штете после другог светског рата, Анали Правног факултета у Београду, бр. 1-3, стр. 109-116.
13. Ђорђевић, Стеван (1994): Други светски рат и ратна штета Југославије, Анали Правног факултета у Београду, бр. 6, стр. 606-612.
14. Ђорђевић, Стеван (2016): Ратна штета и жртве после агресије НАТО пакта на СРЈ, Зборник радова и докумената Ратна штета, Југославија и међународно право, (редакција Стеван Ђорђевић); Београд: Правни факултет Универзитета у Београду, стр. 384-397.

15. Ђорђевић, Стеван (2016): Ратна штета и жртве после агресије НАТО пакта на СРЈ, Зборник радова и докумената Ратна штета, Југославија и међународно право, (редакција Стеван Ђорђевић); Београд: Правни факултет Универзитет у Београду, стр. 384-397.
16. Ивановић, Владимир (2009): Југославија и СР Немачка 1967 – 1973: Између идеологије и прагматизма; Београд: Институт за савремену историју.
17. Живковић, Никола (2016): Ратна штета учињена Југославији у Другом светском рату, Зборни радова и докумената Ратна штета, Југославија и међународно право, (редакција Стеван Ђорђевић); Београд: Правни факултет Универзитет у Београду, стр. 112-128.
18. Јанча, Драган, (2016): Обештећење југословенских жртава нацистичких прогона и кривично гоњење нацистичких злочинаца, Зборник радова и докумената Ратна штета, Југославија и међународно право (редакција Стеван Ђорђевић); Београд: Правни факултет Универзитет у Београду, 2016, стр. 148-154.
19. Јаковљевић, Душан (2016): Међународноправно регулисање репарација после другог светског рата, Зборник радова и докумената Ратна штета, Југославија и међународно право (редакција Стеван Ђорђевић); Београд: Правни факултет Универзитет у Београду, стр. 257-271.
20. Јовановић, Љубомир (2003): Ратне репарације из II светског рата и Немачка, Београд/Ваљево: Покрет за заштиту права жртава рата Србије, окружни одбор Ваљево
21. Јовановић-Гавриловић, Предраг (2004): Међународно пословно финансирање; Београд: Економски факултет у Београду.
22. Kaiser, Jürgen (2013): *One Made it Out of the Debt Trap: Lessons from the London Debt Agreement of 1953 for Current Debt Crisis*; Friedrich Ebert Stiftung.
23. Камерон, Рондо и Лари, Нил (2011): Кратка економска историја света: од палеолитског доба до данас; Београд: Службени гласник.
24. Кејнз, Џон Мејнард (2015): Економске последице мира (склопљеног на Париској мировној конференцији); Нови Сад: Медитеран.
25. Кршев, Борис, (2011): Ратне репарације и њихова судбина након Првог светског рата – случај Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца», ЦИВИТАС, бр. 1, стр. 9-17.
26. Крстић, Снежана; Ања П. Глигић Савић и Јована П. Глигић Думоњић, (2007): Државни дугови Србије и финансирање Првог светског рата, Војно дело бр.7, стр. 376-383.
27. Лајбеншпергер, Ненад (2017): Presenting and Establishing the Number of Yugoslav Casualties of World War II from Liberation until 1951, *Tokovi istorije* br. 3, str. 143-166.
28. Мановшек, Валтер (2007): Холакуст у Србији – војна окупациона политика и уништавање Јевреја 1941-1942; Београд: Службени лист СРЈ и Драслар Партнер.
29. Митровић, Андреј (2011): Продор на Балкан: Србија у плановима Аустро-Угарске и Немачке 1908 – 1918; Београд: Завод за уџбенике.
30. Митровић, Андреј (2012): Време нетрпељивих – политичка историја великих држава Европе 1919 – 1939, Београд: Завод за уџбенике.
31. Митровић, Андреј (2014): Србија у првом светском рату; Београд: ЈП Службени гласник.
32. Момбауер, Аника (2013): Узроци Првог светског рата: спорења и сагласности; Београд: Клио.
33. Михаиловић, Никола и Петровић, Здравко (1998): Ратна штета и репарације на просторима претходне Југославије; Београд: Војноиздвачаки завод, ИП Триконтинентал.

34. Николић, Милоје (1992): Економски развој прве и друге Југославије 1918 – 1990, Југословенски преглед, бр. 2, 1992, стр. 121-164.
35. Saganek, Przemyslaw (2021): The Choice of the Paradigm of Discussion on the Right of Poland to Obtain Compensation From Germany Because of the WWII Agression and Occupation, *Eastern European Journal of Transnational Relations*, Vol. 5, No.1, pp. 39-54.
36. Schuker, Stephen A. (1988): *American "Reparations" to Germany, 1919-33: Implications for the Tihrd-World Debt Crisis*; Princeton: Princeton University Press.
37. Сретеновић, Станислав (2009): Репарације побеђених, дугови победника: Случај Француске и Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца/Југославије; Филозофија и друштво бр.1, стр. 223-243.
38. Piper, Ernst (2007): *Kurze Geschichte des Nationalsozialismus von 1919 bis Heute*; Hamburg: Hoffmann und Campe Verlag.
39. Hailbronner, Kay (1991): Legal Aspects of the Unification of Two German States, *European Journal of International Law*, Vol.2, No. 1, pp. 18-44.
40. Цветковић, Драгиша (2017): Холкауст у Србији (немачко окупационо подручје) – нумеричко одређење и квантитативна анализа», Токови историје, бр. 3, стр. 111-142.
41. Wehler, Hans-Ulrich (2003): *Deutsche Gesellschaftsgesichte; Vierter Band: Vom Beginn des Ersten Weltkriegs bis zur Gründung der beiden deutschen Staaten, 1914 – 1949*; München: Verlag C.H. Beck.

ВЕБОГРАФИЈА:

1. Reuters: Germany apologises for colonial – era genocide in Namibia, May 28, 2021, (reuters.com).
2. Reuters: Germany returns Namibian skulls taken in colonial era, September 30, 2021 (reuters.com)
3. *Treaty of Peace with Germany (Treaty of Versailles)* – Treaty and Protocol Signed at Versailles June 28, 1919; Protocol Signed by Germany at Paris January 10, 1920, доступно на: https://www.census.gov/history/pdf/treaty_of_Versailles (Пристапљено 30.7.2020).
4. <https://www.bundesbank.de.com> (Пристапљено: 28.10.2022.)
5. <https://www.usinflationcalculator.com> (Пристапљено: 28.10.2022.)

ОСТАЛИ ИЗВОРИ:

1. *Agreement on German external debt, with annexes and subsidiary agreements*, signed in London on 27 February 1953: UN Triety Series, Volum 333, 1959, No. 4764.
2. Gesetz zur Abkommen vom 9. Oktober 1990. zwischen der Regierung der BRD und der Regierung der USSR über einige überleitende Ma'namen, *Bundesgesetzblatt* Nr. 48 vom 19 Dezember 1990;
3. Декларација о поништењу одлука руководства земље о праштању надокнаде за ратну штету, Службени гласник Републике Србије број 48/91.
4. *Der Fischer Weltalmanach (1990): Zahlen, Daten, Fakten '91*, Frankfurt am Main: Fischer Taschenbuch Verlag GmbH.

5. Закон о потврђивању Споразума о питањима сукцесије, Службени лист СРЈ – Међународни уговори, број 6/2002.
6. Милошевић, Ђорђе: Срушен зид, остале поделе, Политика, 3.11.2019.
7. Митриновић, Биљана: Грци траже одштету, Политика, 29.3.2015.
8. Самарџија, Слободан: Пакс Американ одлази у прошлост, Политика, 28.3.2022.
9. Статистички годишњак СЗС (фебруар 1989): Југославија 1918 – 1988, Поглавље: „Људски губици и материјална штета у другом светском рату“, стр. 191 – 194 (напомена: као извор се наводи још и: Никола Живковић (1975): Ратна штета коју је Немачка учинила Југославији у другом светском рату, Београд: Институт за савремену историју и НИП Експорт-Прес).
10. Стојановић, Мирослав: Повратак отписане теме, Политика, 9.3.2015.
11. Пешић, М: Немачка нема намеру да Пољској плати ратну одштету, Политика, 3.9.2022.
12. Пешић, М: Немачки војници биће окосница будуће „европске армије“, Политика, 24.3.2022.
13. Радна група за документацију (приредили Херберт Прокле, Георг Вилдман, Карл Вебер и Ханс Зонлајтнер) (2004): Геноцид над немачком мањином у Југославији; Београд: Друштво за српско-немачку сарадњу.
14. *Reparation from Germany, establishment of Inter – Allied Reparation Agency, and restitution of monetary gold*, Agreement opened for signature at Paris, January 14, 1946, and signed for the United States January 14, 1946; Entered into force January 24, 1946; Supplemented by Protocols of November 4, 1947, December 16, 1947, March 15, 1948, and July 6, 1949; 61. Stat. 3157; Traeties and Other International Acts Series, str. 5-19.
15. *The Petersberg Agreement (November 22, 1949)*, Volume 8., „Occupation and the Emergence of Two States, 1945 – 1961“, German History in Documents and Images.
16. *Treaty on the Final Settlement with respect to Germany & Declaration suspending the Operations of Quadripartite Rights and Responsibilities*, London: Her Majesty's Stationary Office – HMSO, (Treaty Series No. 88 (1991)).
17. *Treaty on the final settlement with respect to Germany (with agreed minute), Signed at Moscow on September 1990*, Vol. 1696, I – 29226, UN Treaty Series (1990).
18. *Final Act of Paris Conference on Reparations with annex* (Paris 21st December 1945), London, His Majesty Stationery Office, 1946, 18 p. (Miscellaneous No.1. (1946)), pp. 1/18.

GERMAN WAR REPARATIONS IN WIDER CONTEXT

Abstract: Recently, the issue of war reparations from Germany, which was raised first by Greece (2011), then by Poland (2022), as well as compensation by Germany to the victims of its genocidal colonial rule in Africa (Namibia), has become topical. At the same time, possible requests for war damage compensation from Serbia/FR Yugoslavia due to the events in the Yugoslav territories in the nineties of the last century, as well as our request for compensation for our damage from NATO aggression in 1999, are also mentioned. From this aspect, it is good to familiarize with the practice of the area of war reparations, which is the richest when it comes to war reparations from Germany after two world wars.

After both wars, Germany settled its reparations obligations only to a lesser extent, taking advantage of the favorable attitude of the main victorious western powers (USA, Great Britain and France) who wanted to recover and stabilize it as soon as possible in order to be their ally against the “Bolshevik danger”: and the USSR, which even provided it with significant financial support. Because of this, the interests of small countries were sacrificed, and Serbia (Yugoslavia) was among them. After reunification in 1990, Germany managed to take advantage of the favorable political climate and avoid concluding a peace treaty that would definitively regulate the issue of reparations after the Second World War. At the same time, the post-war bilateral Yugoslav-German negotiations, for insufficiently clear reasons, were very poorly conducted on the Yugoslav side, so that Germany “closed” this issue, at least formally, by approving loans (capital aid) to the Yugoslav state, but not by giving compensation to individuals and legal entities, except for a symbolic amount in certain cases.

The issue of German war reparations was seen in our country mostly one-sidedly, without considering the wider context, so this paper points out some additional aspects, which should contribute to the creation of a more comprehensive presentation.

Keywords: REPARATIONS, GERMANY, WORLD WAR I, WORLD WAR II, SERBIA, YUGOSLAVIA.